

KÖVEK KÖZÖTT*

Mióta az Élet és Irodalomban megjelent Kilenc perc című elbeszéléssel Gerelyes Endre elmondta „szűzbeszédét”, túlzás nélkül elmondhatjuk, minden lépését, helyesebben irodalmi talentumának minden megnyilvánulását, minden új gyümölcsét figyelemmel kíséri az olvasó, az irodalmi közvélemény, beleértve a kritikuskokat is. Bár a különböző irodalmi fórumokban megjelent elbeszéléscímről írásos értékelés tudtunkkal nem jelent meg. — hiszen nálunk kiment a divatból, hogy első könyvének megjelenéséig az író irónak, a költőt költőnek könyveljük el. — Gerelyes e tekintetben sem panaszkodhat. Műveiről, tehetségéről beszélgettek, vitatkoztak irodalmi benkeken belül és kívül, vélemények hangzottak el Gerelyes mellett, néha Gerelyes ellen. Mindenesetre ami a legfontosabb egy író számára: az első lehallott cseppet a tenger nem nyelte el nyomtalanul, gyűrűt vetett, amelyet követ a többi. Az író befogadta az Irodalom, befogadta az olvasóközönség is.

Vajon minek köszönhető ez. Nem vitás hogy Gerelyes Endre „szerencsés” időben indult pályáján: A szerkesztőségekben bizony nem heverték garjadával a kitudó kéziratok. Köszönhető az író meglehetősen termékenységének, de annak is, hogy az irodalmi, és egyáltalán a társadalmi közvélemény alakításában más műfajokban: irodalmi riportokkal, tudósításokkal, vitairatokkal is részt vett. Természetesen azonban elsősorban sajátos, friss és nagyon rokonszeves tehetségének köszönheti a sikerét.

Ez a nemrég megjelent kis könyvecske, benne Gerelyes nyolc elbeszéléssel is ezt a tehetséget tanúsítja. Többségük megjelent már nyomtatásban, s most viszontláttuk — némelyiket kisebb — nagyobb átdolgozással —, van közöttük olyan, amely ebben a könyvben látott először napvilágot.

Néhány, az olvasó számára eddig ismeretlen új vonást is felvillant kötete, de olyan vonások ezek, amelyek most még-

inkább közelebb vittek bennünket az író szándékainak. — ahogy mondani szokás ars poeticájának megértéséhez. Nem célunk a mindenre kiterjedő elemzés, csupán néhány gondolatja szeretnők az olvasók figyelmébe ajánlani a könyvet. Megkönnyíti feladatunkat az író, aki egyáltalán nem árul zsákba-macskát szándékait illetően. „Szerelnék modern novellákat írni, s ma problémáit elemezni és megoldásukat, formai tekintetben is új módon, megkísérelni. Műszer, szemlélet tekintetében követendőnek tartom Karinthy Frigyes metsző intellektusú analízisét. Hemingway hőseinek fürhetetlen voltát és mindennek előtt Solohov szocialista humanizmusát.” — írja rövid életrajzában

Nagyon határozott célkitűzés, határozottan megjelölt példaképek.

És az író. — prózaírodalomban ilyen fiatal korban ritkaságszámba menő biztonsággal és érzékkel — már a kötet első, cím nélküli novellájában bebizonyítja, hogy komolyan veszi ars poeticáját. Könnyed játéknak indult a novella — bár a forma eredetisége vonzza az olvasót, az alkotás közvetlen közelébe viszi. A játék azonban mind komolyabbá válik, s az elbeszélés kettős fonala lassan eggyé válik. Az olvasó elfelejti, hogy egy történet megírásának, megszerkesztésének a tanúja. Izgalommal és türelmetlenül várja a cselekmény kibontakozását, s a kifejlő tragédiának lépésről lépésre, szinte észrevétlenül, résztvevője lesz maga a szerző is, aki az alkotás folyamatában azonosul hőisével Costerral.

Nemcsak a forma eredetisége megkapó ebben a novellában — az író megdöbbentő önvallomása is. Coster, barátjának a megtévelyodott Helstennek a hajósokat szörnyű veszéllyel fenyegető tettét akadályozza meg. Rendkívül bonyolult érzések csapnak össze Costerban: barátja iránti szeretete, a hajósok féltése — amely kényszeríti, hogy megakadályozza a világitótorony kioltását, s a retentő, bénító félelem, amely a végső

*Magvető, 1961.

összeapásban a vesztét okozza. Coster végrehajtotta a hőstettet, megakadályozta hajók és hajósok tucatjainak pusztulását, de amikor szembekerült az örült Helstennel „...dermedten állt, s egyszerre ordítani kezdett, szégyenteljesen és méltóság nélkül, tátott szájjal üvöltve, mint egy kofa.” S az író kábultan ocsúdik: „ Nem! Nem igaz, ne bántson senki engem! Hiszen, ha szörnyű és szégyenteljes dolog történt is közben, én — Coster vagyok! — Kiált fel.

Az előbb már említettem, hogy egyik példaképének Karinthy-t tartja Gereyles. S valóban, az emberi psziché rendkívül összetettséget, ellentétes vonásait, egész bonyolult labirintusát kevés író tudta oly hallatlan kíméletlenséggel ugyanakkor remek írói eszközökkel feltárni, mint Karinthy.

Nos, az emberi lelkivilág ellentmondásosságának ilyenforma tükrözése tesz egyáltalán nem sikertelen kísérletet az író. S mindjárt el is mondhatjuk, Gereyles alakjainak egyik fővonása: egy cseppet sem egysíkúak. Ahogy a természetben, a színekben nincs abszolút fehér és fekete, az író hőseit sem oszthatjuk kategóriákra: egyik jó, a másik rossz, az egyik hős, a másik gyáva. Minden élő egyedben, — ha csak nem rendkívüli, vagy éppen patológikus eltorzulásról van szó, — megtalálhatók a jóra és rosszra, a hősiességre és gyávaságra, és sok-sok egyéb, gyakran ellentétes, a cselekvésre, emberi magatartásra ható jellemvonások. Behatolni ezeknek az egymásra és egymás ellen ható érzések, vonások, lélektani tényezők szövevényébe, a mai, modern író számára a legizgalmasabb, s valóban írói feladat. Vitathatatlan, hogy ez a nehezebb vége a dolognak, de így születnek a hús-vér figurák, így születik az igazi irodalom. Csakis így sikerülhet az írónak nemcsakupán reprodukálnia az élet egy-egy kis darabját, hanem azt újraterejtve, hatni az olvasóra.

S íme, mindjárt egy újabb, egy másik jellemzője a fiatal író munkásságának: az új forma eszközeinek keresése nem öncélú játék, nem előkelő időtöltés, vagy az olvasó elkápráztatására irányuló törekvés. Gereyles hatni akar az olvasóra,

s nem hiába hivatkozik Solohov szocialista humanizmusára —, úgy akar hatni, hogy hőseinek, gyakran a mélyből előtörő, s néha milyen nehéz, önmagukkal vívott küzdelem árán feltörő jó tulajdonságai ne csak rokonszenvet keltsenek, de az együttérzéssel hasonló cselekvés vágyát is felébressze. Emlékezzünk csak vissza a Kilenc perc boxolóira, vagy az Éppen szembevág a szél fiatal gépkocsivezetőjére.

Hozzátehetjük, — s ez is az író dicséreti, — hogy ezeknek az embereknek jóra, vagy rosszra való hajlandósága, magatartása, cselekedete, nem valami általános, kortalan közegben lebeg. Gereyles tud atmoszférát teremteni, s atmoszférateremtő ereje éppen abban rejlik, hogy a környezet, az alakok, sőt maga az embereket összefűző történet is a legtöbb esetben jellegzetesen mai; magán hordja napjaink Magyarországának a jegyeit; a társadalmi életben éppen úgy, mint az egyes ember életében érvényesülő tényezők ismerhetők fel novelláiban, hőseinek ilyen, vagy olyan magatartásában.

Tulajdonképpen ezért modern író Gereyles Endre, elsősorban ezért. Mert novelláiban mai és egyben sajátosan magyar atmoszférát teremt. Természetesen modernségét jelzi stílusának újszerűsége, frissesége, a szerkesztés lüktetése, zaklatottsága, a belső monológ gyakori alkalmazása, — amely valóban az egyik leghatásosabb formája a lélektani motívumok ábrázolásának. De a stílus eredetisége, vagy a belső monológ, — s ezzel tisztában van az író — hiábavaló lenne, üres váz csupán, ha nem tudná megtölteni korszerű tartalommal.

Gereyles Endre azokhoz a fiatal magyar prózaírókhoz tartozik, akik bekapcsolódva a világirodalom fejlődésének áramába — tanulva ennek az irodalomnak legnagyobb hazai és külföldi képviselőitől, a szocialista és egyben magyar prózaírodalom még magasabb színvonalra való emelésére töreksenek. A Kövek között Gereyles Endre írói célkitűzéseinek, törekvéseinek első állomása, amely magában hordja a következő állomások ígéreteit is.

CSIZMADIA GÉZA